

Biserka Dumbović Bilušić, Maja Bilušić, Mateja Jerman

Primjena pristupa povijesnoga urbanog krajolika u izradi konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline naselja

Biserka Dumbović Bilušić
 HR – 10000 Zagreb, Horvaćanska cesta 31
 Maja Bilušić
 Arhiplan d.o.o.
 HR – 10000 Zagreb, Horvaćanska cesta 39
 Mateja Jerman
 Ministarstvo kulture i medija
 Uprava za zaštitu kulturne baštine
 Konzervatorski odjel u Rijeci
 HR – 51000 Rijeka, Užarska 26

UDK: 711.168(497.561Mali Lošinj)
 Izvorni znanstveni rad/Scientific Paper
 Primljen /Received: 6. 5. 2022.

Ključne riječi: povijesni urbani krajolik, urbana morfologija, kriteriji vrednovanja, kulturno-povijesna cjelina grada Malog Lošinja, konzervatorska podloga

Keywords: historic urban landscape, urban morphology, evaluation criteria, town Mali Lošinj as a cultural-historical unit, conservation study

Kulturno-povijesne cjeline naselja izložene su gubitku svojih obilježja i vrijednosti zbog promjena koje izazivaju gospodarske okolnosti, klimatske promjene i katastrofe te sociološki i demografski trendovi, stoga zahtijevaju nove pristupe u planiranju. Iako se planiranje razvoja načelno poziva na očuvanje identitetskih obilježja, u praksi se ne osiguravaju učinkoviti alati za očuvanje naslijeđa i održivi razvoj. Važeća prostorno-planska dokumentacija po svojem sadržaju ne odgovara zahtjevima povijesnih cjelina jer postojeći način izrade urbanističkih planova nije prilagođen specifičnostima povijesnih područja. Također nedostaju konzervatorske podloge koje bi sustavno istražile i vrednovala urbana tkiva povijesnih naselja te na temelju vrednovanja svih sastavnica izradile strategije za očuvanje i održivi razvoj. U članku se na temelju pregleda teorijskog okvira te na primjeru Konzervatorske podloge kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja istražuje primjena metodologije izrade konzervatorskih podloga prema pristupu povijesnoga urbanog krajolika. Izrada konzervatorskih podloga prema metodologiji povijesnoga urbanog krajolika sagledavanjem svih njegovih sastavnica te objektiviziranjem vrednovanja omogućit će znanstvenu utemeljenost odluka o budućnosti naslijeđa unutar konzervatorske, urbanističke i arhitektonske struke.

UVOD

Kulturno-povijesne cjeline naselja jedna su od najsloženijih vrsta kulturnih dobara koje obuhvaćaju prostorne i graditeljske strukture, a uključuju urbana, poluurbana i ruralna naselja.¹ U Registar kulturnih dobara RH upisane su 423 kulturno-povijesne cjeline.² Danas su kulturno-povijesne cjeline naselja izložene promjenama uslijed gospodarskog razvoja, klimatskih promjena i katastrofa te socioloških i demografskih trendova. Brojna naselja, posebno ruralna, i mali povijesni gradovi stagniraju i gube stanovnike, a s druge strane uglavnom u priobalju nalaze se naselja koja su izložena pritiscima nove gradnje, neprimjerenim obnovama povijesnih struktura kao i prekomjernom zauzimanju prostora gradnjom zbog zahtjeva turizma.³ Zbog toga se povijesna naselja mijenjaju te pritom često gube svoja prostorna i graditeljska obilježja, što u konačnici dovodi do gubitka identiteta. Iako se planiranje razvoja načelno poziva na očuvanje identitetskih obilježja, u praksi se ne osiguravaju učinkoviti alati za provođenje – odgovarajuća strateška i prostorno-planska dokumentacija te planovi upravljanja. Važeća prostorno-planska dokumentacija po svojem sadržaju ne odgovara zahtjevima povijesnih cjelina jer postojeći način izrade urbanističkih planova nije prilagođen specifičnostima povijesnih područja.⁴ Također nedostaju konzervatorske podloge koje bi sustavno istražile i vrednovala urbana tkiva povijesnih naselja te na temelju vrednovanja svih sastavnica izradile strategije za očuvanje i

1 DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, 2009.

2 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>

3 BOŽIĆ, NIKŠA; DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA; KRANJČEVIĆ, JASENKA, 2019, 35.

4 BOŽIĆ, NIKŠA, 2021.

1 Pogled na uvalu i grad Mali Lošinj iz zraka, 2016. (foto: S. Tariba, Turistička zajednica grada Malog Lošinja)
Aerial view of Mali Lošinj and its bay, 2016 (photo: S. Tariba, the Tourist Board of Mali Lošinj)

održivi razvoj. Konzervatorske podloge za povijesne cjeline iz ranijih razdoblja u pravilu nisu integralno sagledavale urbani prostor, već su bile usmjerene na pojedinačne zgrade, tako da je izostajalo sagledavanje prostornih komponenti. U članku se na primjeru Konzervatorske podloge kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja istražuje primjena metodologije izrade konzervatorskih podloga prema pristupu povijesnoga urbanog krajolika.

PRISTUP POVIJESNOGA URBANOG KRAJOLIKA HUL⁵
Razvoj pristupa krajolika povezan je s teorijom o krajoliku kao konceptu, čiji je razvoj započeo krajem 19. stoljeća. Na konceptualnoj razini on uključuje odnose čovjeka i prostora koji su dinamični, hijerarhijski i holistički, stoga krajolik nije moguće razumjeti niti njime upravljati bez integriranog, multidisciplinarnog načina koji obuhvaća sve njegove sastavnice.⁶ Krajobrazni pristup istražuje kvalitetu sastavnica krajolika i njihove međudnose koji su ga oblikovali tijekom razvoja.⁷ S druge strane, suvremena teorija kulturnog naslijeđa kreće se prema definiranju kulturnog naslijeđa kao aktera i kreatora vrijednosti, a ne kao simbola

koji predstavljaju vrijednost.⁸ Kulturno se naslijeđe poima kao međudjelovanje sastavnica i vrijednosti u odnosu na povezivanje prošlosti i budućnosti, prenošenjem njegovih vrijednosti budućim naraštajima.⁹ Za očuvanje vrijednosti i upravljanje takvim međudjelovanjem, kulturno naslijeđe u konceptualnom okviru krajolika uključuje društvene, ekonomske i okolišne čimbenike, kroz prostor i vrijeme.¹⁰ *Prostorna dimenzija kulturnog naslijeđa od spomenika narasla je do malo većih koncepata mjesta, odatle do okruženja, područja i urbanih krajolika, i konačno do krajolika.*¹¹ Iako je krajolik uveden u kulturno naslijeđe dokumentom *Preporuka o očuvanju ljepote i karaktera krajolika i mjesta*,¹² potom u *Preporuci o zaštiti i suvremenoj ulozi povijesnih područja*¹³, pojam „kulturni krajolik“ uvodi se kao kategorija kulturnog naslijeđa prema *Konvenciji o svjetskoj baštini*.¹⁴ *Europska konvencija o krajoliku* uspostavila je koncept krajolika u nacionalnim i europskim politikama u planiranju prostora.¹⁵ Integrirani pristup očuvanju povijesnih gradova započeo je dokumentima međunarodnih organizacija (ICOMOS, UNESCO) koji kao polazište za očuvanje i provedbu planiranja ističu prepoznavanje njihovih obilježja i vrijednosti. *Washingtonska povelja*

5 HUL (*Historic Urban Landscape*) odnosi se na UNESCO-ov holistički pristup upravljanju povijesnim urbanim krajolikom koji integrira ciljeve očuvanja urbane baštine s društvenim i ekonomskim razvojem. Pri tome je urbana baština društveni, kulturni i gospodarski pokretač razvoja gradova.

6 TAYLOR, KEN, 2016., 475.

7 DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, 2015., 82.

8 VELDPAUS, LOES; PEREIRA RODERS, ANA; COLENBRANDER, BERNARD, 2013., 5.

9 AVRAMI, ERICA, 2000., 27.

10 STOBELAAR, DERK JAN; PEDROLI, BAS, 2011., 331.

11 FAIRCLOUGH, GRAHAM; GRAU MØLLER, PER, 2008., 69.

12 UNESCO, 1962.

13 UNESCO, 1976.

14 UNESCO, 1992.

15 Council of Europe, 2000.

za očuvanje povijesnih gradova i urbanih područja upućuje da su vrijednosti koje trebaju biti očuvane: povijesni karakter urbanog područja te odnos povijesnoga urbanog područja prema okolini, prirodnoj ili artificijelnoj. U planiranje se prvi put uvodi pojam konzervatorskog plana koji treba osigurati uvjete za razvoj usklađenih odnosa između povijesnih urbanih područja i grada u cjelini. Zaštita urbanih područja mora biti sastavni dio politike gospodarskog i društvenog razvoja, kao i regionalnog i urbanističkog planiranja svih razina.¹⁶ *Povelja Burra* naglašava pristup temeljen na vrijednosti – kulturnom značaju, koji definira kao *estetsku, povijesnu, znanstvenu, društvenu ili duhovnu vrijednost za prošle, sadašnje ili buduće generacije*.¹⁷ Nara dokument u vrednovanju kulturnog naslijeđa naglašava kategoriju autentičnosti.¹⁸ Nakon toga, različiti dokumenti za postavljanje standarda počeli su definirati principe i strategije za primjenu pristupa krajolika u očuvanju naslijeđa, s ciljem iznalaženja alata za rješavanje problema suvremenog razvoja u povijesnim gradovima, uključujući: *Bečki memorandum* (UNESCO 2005.), *Xi'ansku deklaraciju* (ICOMOS 2005.), *Konvenciju Faro* (CoE 2005.), *Preporuku o povijesnom urbanom krajoliku* (UNESCO 2011.) i *Načela iz Vallette* (ICOMOS 2011.).¹⁹

URBANA MORFOLOGIJA I KARAKTERIZACIJA

Morfološka analiza koja se kao metoda koristi za proučavanje urbanih oblika sagledava fizička obilježja, strukture, uzorke i sastavne elemente kao i njihove promjene kroz povijest.²⁰ Ona uključuje topografska, reljefna obilježja, vegetaciju i vode, prirodne rubove i granice, mrežu ulica i javnih prostora, uzorke, blokove, parcelaciju i zgrade različitih tipova, razdoblja i stilova oblikovanja. Urbana morfologija polazi od pretpostavke da se različitim međuodnosima osnovnih elemenata – parcela, zgrada i ulica – oblikuju urbana tkiva.²¹ Urbano tkivo kao trodimenzionalni sustav osim fizičkih struktura određuju i funkcionalne kategorije, kao što su korištenje i namjena prostora i zgrada.²² Ovi skupovi oblika i uzoraka tijekom svoga povijesnog razvoja i njihova međuodnosa daju gradu jedinstven karakter.²³ Analiza karaktera urbanog područja, odnosno metoda urbane karakterizacije provodi se prema modelu prepoznavanja prostornih jedinica – područja zajedničkih obilježja. Dok sastavnice urbanog krajolika uključuju prirodne, fizičke, materijalne i kulturne elemente, uzorci urbanog krajolika obuhvaćaju njihovu lokaciju i prostorni raspored. Na taj način uzorci određuju karakter područja. Model uzoraka

ispripliće teorije estetike, vizualne percepcije i doživljaja mjesta s povijesnim razvojem i utjecajima čovjeka kroz stoljeća.²⁴ Metoda urbane karakterizacije, tj. prepoznavanje zajedničkih obilježja određenog područja uključuje opisivanje, razvrstavanje i kartiranje urbanog krajolika na prostorne jedinice prepoznatljivih i zajedničkih obilježja.²⁵ Prepoznavanje i kartiranje tipova i područja zajedničkih obilježja prilagođeno je mjerilu izrade, a može biti veliko, srednje i malo, ovisno o veličini povijesnog naselja.²⁶

METODOGIJA IZRADE KONZERVATORSKE PODLOGE KULTURNO-POVIJESNE CJELINE

Na primjeru Konzervatorske podloge kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja prikazana je primjena metodološkog pristupa povijesnoga urbanog krajolika i urbane karakterizacije.²⁷ Razlog izrade Konzervatorske podloge bilo je nepostojanje odgovarajuće stručne podloge koja bi odgovorila zahtjevima očuvanja kulturnog naslijeđa i planiranog razvoja grada.²⁸ Obuhvat podloge je osim zaštićene povijesne cjeline uključio šire područje grada s kojim je ona povezana prostornim, funkcionalnim, prometnim i vizualnim odnosima (sl. 1).²⁹

Povijesni razvoj naselja

Arheološka istraživanja ukazuju na to da su na uzvisinama otoka Lošinja postojala gradinska naselja i zbjegovi u brončano doba, čiji su se stanovnici bavili stočarstvom. Pretpostavlja se da je u vrijeme rimske vladavine izgrađeno nekoliko ladanjskih vila za rimske uglednike.³⁰ U srednjem vijeku otok Lošinj se kao Osorski otok prvi put spominje

²⁴ BELL, SAMUEL, 2004., 11.

²⁵ SWANWICK, CARYS [et al.], 2002., 18; THOMAS, R. M., 2004-5., 15.

²⁶ BILUŠIĆ, MAJA; OBAD ŠĆITAROCI, MLADEN; KARAC, ZLATKO, 2020., 380.

²⁷ Konzervatorsku podlogu kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja izradio je 2018. godine Konzervatorski odjel u Rijeci u suradnji s tvrkom *Urbing d.o.o.* iz Zagreba. Podloga je izrađena alatima GIS-a, od strane interdisciplinarnog stručnog tima sastavljenog od povjesničara umjetnosti, arhitekata i krajobraznih arhitekata: dr. sc. Biserka Dumbović Bilušić, dipl. ing. arh.; dr. sc. Mateja Jerman, dipl. pov. umj.; Ivan Braut, mag. pov. umj.; Ines Ambruš, mag. pov. umj. (KO Rijeka); Tihomir Knezić, dipl. ing. arh.; Srna Krtak, mag. prosp. arch.; Jelena Štefanac, mag. prosp. arch., ing. arh. (*Urbing d.o.o.*, Zagreb).

²⁸ Urbanistički plan uređenja grada Malog Lošinja (pročišćeni tekst) 2016., broj Službenog glasnika: 2016-02, izrađen je bez konzervatorske podloge.

²⁹ Obuhvat Konzervatorske podloge definiran je granicama zaštite koje su utvrđene Rješenjem Ministarstva kulture RH, Uprave za zaštitu kulturne baštine iz 2017. godine: Konzervatorska podloga za kulturno-povijesnu cjelinu grada Malog Lošinja upisanu u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske pod brojem Z-6994 kojim je revidirano prethodno Rješenje Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture u Rijeci iz 1973. godine, kada je Urbanistička cjelina grada Malog Lošinja upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture pod brojem 209. Temeljem Rješenja iz 2017. godine Urbanistička cjelina grada Maloga Lošinja podijeljena je na dvije zone zaštite "A" i "B". Osim kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja u Registar kulturnih dobara upisana je fortifikacijska građevina Kaštel (Z-3418), nekadašnja Pomorska škola (Z-1685) te zgrada u kojoj se danas nalazi Lošinjski muzej (Z-87), a kao kulturno dobro od lokalnog značaja zgrada bivše zvjezdarnice „Manora“ (L-29).

³⁰ CRNKOVIĆ, NIKOLA, 2001., 22.

¹⁶ ICOMOS, 1987.

¹⁷ ICOMOS Australija, 1999.

¹⁸ UNESCO, 1994.

¹⁹ UNESCO, 2005a., UNESCO, 2005b., ICOMOS, 2005., CoE 2005., ICOMOS, 2011., UNESCO, 2011.

²⁰ CONZEN, M. R. G., 2004., 16.

²¹ OLIVEIRA, VICTOR, 2016., KROPF, KARL, 2017., KROPF, KARL, 1996.

²² CONZEN, M. R. G., 2004., 21.

²³ OLIVEIRA, VICTOR, 2016., 22.

2 Veduta grada na oltarnoj pali u župnoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije, 1812. (KO Rijeka, fototeka)

Veduta of the town from an altarpiece in the parish church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary, 1812 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

1384. godine, kada je bio veliko kraško pasište s pastirskim stanovima.³¹ Prvi stanovnici Malog Sela (Lošinja) koristili su uvala s druge strane otoka, nazvanoj po crkvi koja je tu postojala već oko 1450. godine – uvala Sveti Martin.³² Godine 1663. osorski biskup proglasio je Mali Lošinj samostalnom župom, a crkva svetog Martina postaje župnom crkvom.³³ S obzirom na to da je započelo naseljavanje istočne padine uvale, 1676. godine započinje gradnja nove crkve Blažene Djevice Marije na današnjoj lokaciji, čije je barokno pročelje dovršeno 1757. godine.³⁴ Ispred crkve formiran je glavni trg *Pjagal*, na kojemu se odvijao društveni život naselja.³⁵ Osim gradnje stambenih kuća, fontika, tržnice pored mora i nekoliko kapela, na brdu Kalvarija postavljene su postaje križnog puta, koji završava kapelom svetog Križa izgrađenom 1752. godine.³⁶ Razvoj grada najviše su potaknuli lošinski kapetani i moreplovcima koji su donosili financijska sredstva i novosti iz svijeta (sl. 2).

U vrijeme vladavine Napoleona od 1806. do 1813. godine izgrađeni su: Kaštel, utvrda na najvišoj točki uvale iznad župne crkve, prva cesta između Osora i Velog Lošinja te šetnica uz more između Malog i Velog Lošinja. Za vrijeme austrijske vlasti od 1813. godine grad dobiva najvažnije javne zgrade, a nakon 1821. godine u blizini francuske

utvrde Kaštel izgrađena je kružna kula Martello.³⁷ U prvoj polovici 19. stoljeća na trgu pokraj župne crkve izgrađena je komunalna cisterna, a do nje sa zapadne strane trga 1818. godine prva javna škola.³⁸ Na gatu ispred nove Pomorske škole 1884. godine podignut je meteorološki opservatorij.³⁹ Na predjelu Malin od 1820. godine djelovao je mlin za žito s pogonom na vjetar po kojemu je predio i dobio ime.⁴⁰ Komplex bolnice i ubožnice formiran je 1851. godine, a 1893. otvorena je zvjezdarnica *Manora* na istočnoj padini malološinske uvale (sl. 3).⁴¹

Regulacijom i nasipavanjem obale te izgradnjom obalnog niza reprezentativnih zgrada s javnim, ugostiteljskim i turističkim sadržajima okrenutim moru krajem 19. i početkom 20. stoljeća formira se urbani karakter naselja.⁴² Pojedine zgrade dograđuju se s morske strane kako bi se formirao pravilan niz kuća i definiralo obalno pročelje grada. Graditeljsku strukturu Malog Lošinja u razdoblju prije 19. stoljeća definiraju stambeni nizovi i kuće širokog zabata s jednostavnim prozorskim otvorima i vratima. Tijekom druge polovine 18. stoljeća grade se i gradske palače, odnosno kapetanske kuće. Tijekom 19. stoljeća postupno se u postojeće stambene nizove ugrađuju građanske kuće s historicističkim obilježjima, a u prvoj polovini 20. stoljeća grade se i ladanjske vile u stilu eklektizma. Započinje urbanizacija uvale Čikat u kojoj se gradi javno kupalište te brojne luksuzne vile, pansioni i hoteli. Razvitak naselja kao klimatskog lječilišta započeo je planiranom sadnjom borove šume na vršnim dijelovima padina prema Čikatu.⁴³ Mali i Veli Lošinj proglašeni su 1892. godine zimskim klimatskim lječilištima i oporavilištima te se izgrađuju brojni pansioni, nove obiteljske kuće, hoteli i prateći sadržaji.⁴⁴ Ubrzani razvoj grada i povećanje broja stanovnika prati izgradnja i osnivanje javnih ustanova za potrebe stanovnika i gostiju.⁴⁵ U Malom Lošnju je tijekom 19. stoljeća djelovalo čak šest brodogradilišta koja su gradila jedrenjake, a kasnije i parobrode.⁴⁶ Prvi svjetski rat zaustavio je turistički napredak, kao i odluka iz 1925. godine kojom je zabranjen dolazak bolesnika na otok.

³⁷ Austrougarska vlast je tijekom prve polovine 19. stoljeća u Malom Lošnju razvijala vojnu luku kao dio pulskog obrambenog područja. Godine 1862. na brdu Tovar formirana je još jedna utvrda poligonalnog tlocrta, djelomično ukopana u brdo. Na Veloj Straži, Velopinu izgrađena je i treća utvrda kako bi se lakše regulirao ulazak brodova. U tom je razdoblju obnovljena i mletačka kula podno crkve svetog Križa na Kalvariji.

³⁸ BOZANIĆ, ANTON, 2008., 27.

³⁹ DLAKA, IRENA; GOVIĆ, VANA, 2012., 9.

⁴⁰ SOKOLIĆ, JOSIP, 2008., 80.

⁴¹ DLAKA, IRENA; GOVIĆ, VANA, 2012., 15.

⁴² Prikaz promjene obalne linije vidljiv je na kartama urbanističkog ravoja grada. Kartografski prikazi 1-4.

⁴³ Ambroz Haračić (1855. – 1916.), profesor Pomorske škole, inicirao je sadnju borove šume te je svojim publikacijama o pogodnoj otočkoj klimi privukao mnoge strane goste.

⁴⁴ DLAKA, IRENA; GOVIĆ, VANA, 2012., 12.

⁴⁵ Godine 1888. Mali Lošinj je imao 7.000 stanovnika. Prema popisu iz 2021. godine ima ih 5.577.

⁴⁶ SOKOLIĆ, JOSIP, 2008., 82.

³¹ FUČIĆ, BRANKO, 1995., 138.

³² Crkvu sv. Martina održavali su popovi glagoljaši, što ukazuje na stariju dataciju.

³³ CRNKOVIĆ, NIKOLA, 2001., 8.

³⁴ BOZANIĆ, ANTON, 2008., 24.

³⁵ Isto, 25.

³⁶ Isto, 26.

3 Vela riva na razglednici s početka 20. stoljeća (HDA RI)

Postcard with the picture of *Vela riva* from the beginning of the 20th century (State Archives in Rijeka)

Nova turistifikacija grada i okolice u drugoj polovini 20. stoljeća zahtijevala je novu urbanističku regulaciju.⁴⁷ U uvali Čikat izgrađeni su novi hoteli, a u Sunčanoj uvali je urbaniziran prostor izgradnjom hotelskih kompleksa 1977. godine. Time se žarište organiziranoga turističkog razvoja pretežito prebacilo izvan Malog Lošinja, dok je unutar grada započela intenzivna izgradnja privatnih smještajnih jedinica (Kartografski prikazi 1-6).⁴⁸

Smještaj i okolina

Naselje se formiralo uz obale duboke uvale, na padinama okrenutim moru. Osim prirodnog zaklona koji osigurava zaštitu brodova, oblik uvale utjecao je na gotovo amfiteatralni oblik naselja smještenog na blago položenim padinama brežuljaka koji se uzdižu s obje strane uvale. Brežuljci oko grada pokriveni su borovom šumom te ostacima terasiranih, suhozidnih vrtova i obradivih površina. Sve do druge polovine 20. stoljeća prostor oko grada bio je kultiviran

⁴⁷ Urbanistički plan grada Malog Lošinja, izrađen 1971. godine u sklopu Projekta gornji Jadran koji su provodile Ujedinjene nacije kao Program za razvoj zajedno s Vladom Jugoslavije, izradili su stručnjaci Urbanističkog instituta u Rijeci te Instituta za ekonomiku turizma iz Zagreba. Radi se o planu koji ima integralni pristup uvažavajući konfiguraciju terena, postojeće prirodne karakteristike, potrebe stanovnika i gospodarskih djelatnosti.

⁴⁸ Prikaz urbanističkog razvoja grada. Kartografski prikazi 1-5.

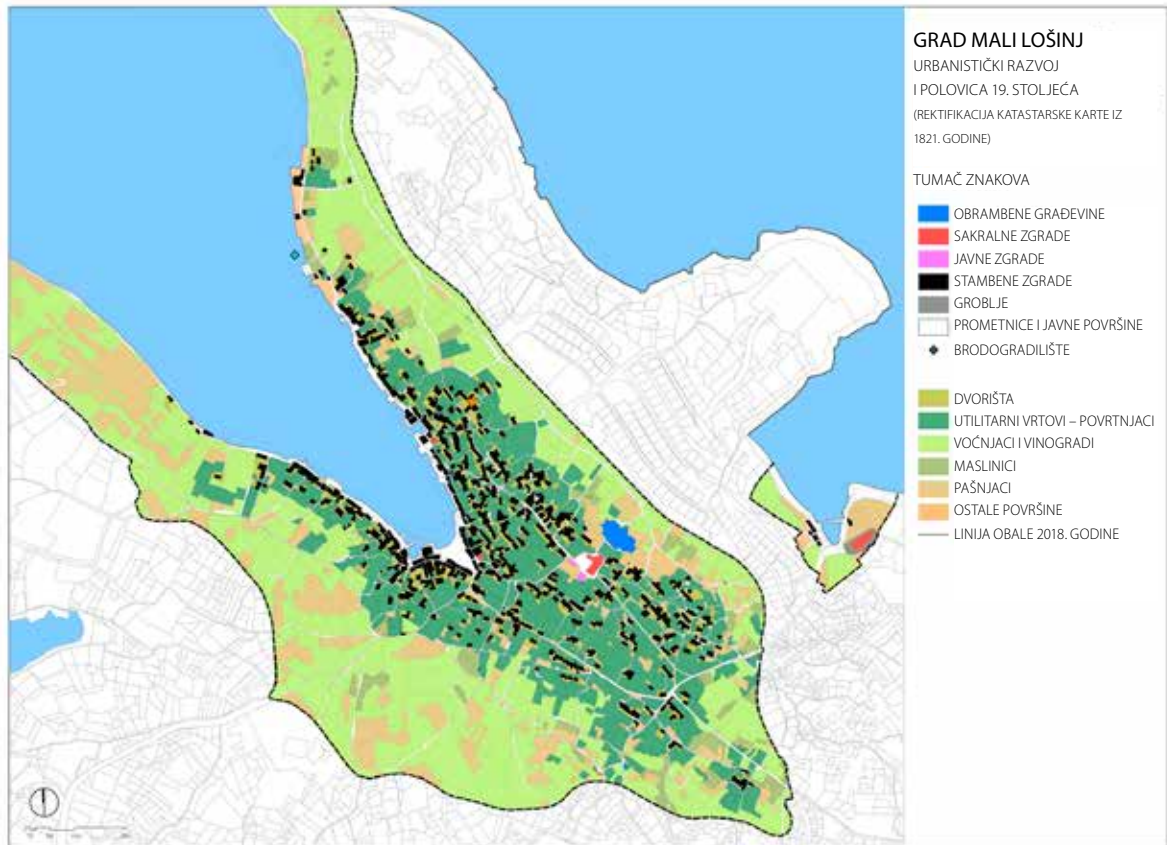
maslinicima, vinogradima, vrtovima i pašnjacima.⁴⁹ Nekađasnji kultivirani agrarni krajolik transformiran je u izgrađeni u zadnjim desetljećima prošlog i u ovom stoljeću. Borova šuma koja se u velikoj površini protezala preko obronaka brežuljka i formirala zeleni prsten oko grada danas je znatno smanjena. Ostaci terasiranih vrtova očuvani su na malim površinama na jugoistočnim padinama uvale te na vršnim dijelovima okolnih brežuljaka.⁵⁰

Slika grada i vizure

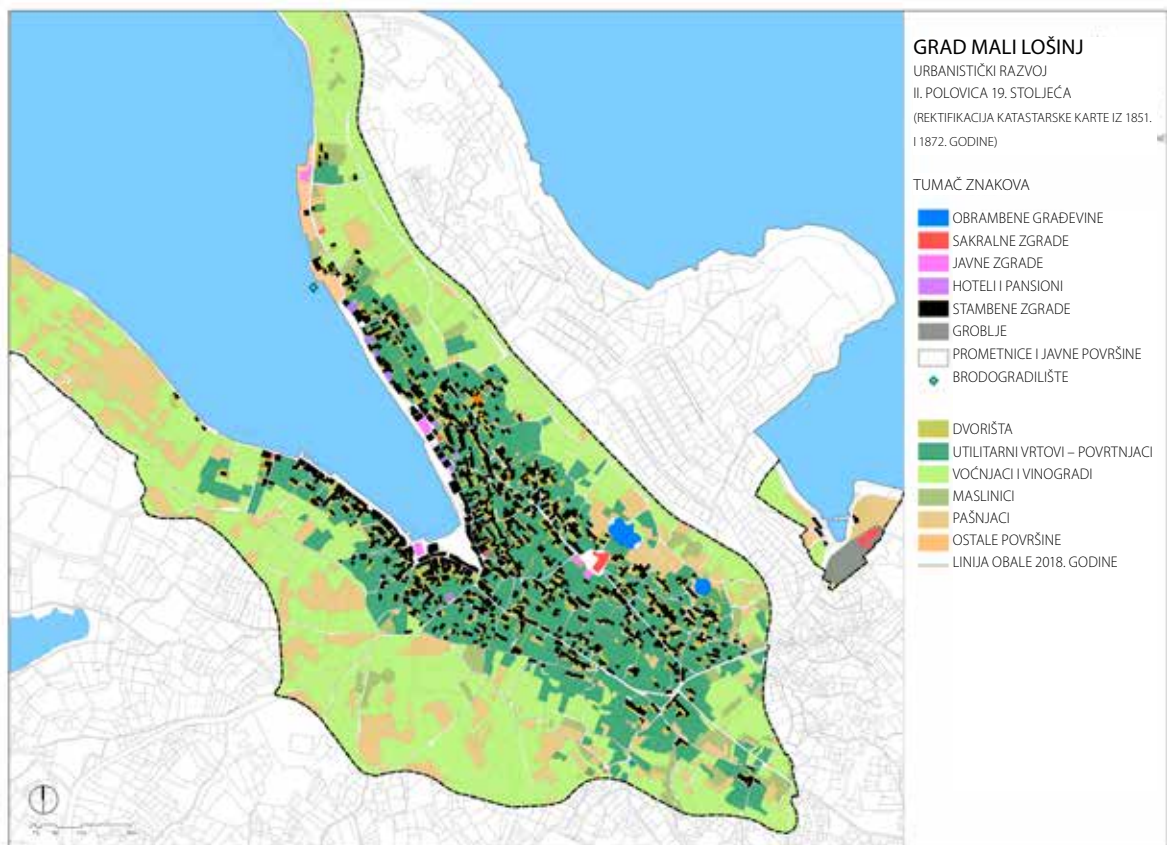
Mali Lošinj je zbog karakteristika smještaja naselje na vidiku izloženo pogledima s brojnih vidikovaca, s mora i kopna. U glavnim vizurama s mora dominira izgradnja uz obalu i na padinama, dok su vrhovi okolnih brežuljaka još uvijek pokri- veni vegetacijom, površinama šume i makije. Na padinama prema moru položeni su stambeni nizovi i grupe zgrada ujednačenih visina (jednokatnica i dvokatnica) između kojih se pojavljuje zelenilo vrtova. Obalnu frontu naselja definira veća gustoća gradnje, kontinuiranih poteza zgrada dvokatne

⁴⁹ Svjedoče likovni i kartografski prikazi s početka i druge polovice 19. stoljeća, te razglednice i fotografije iz prve polovine 20. stoljeća.

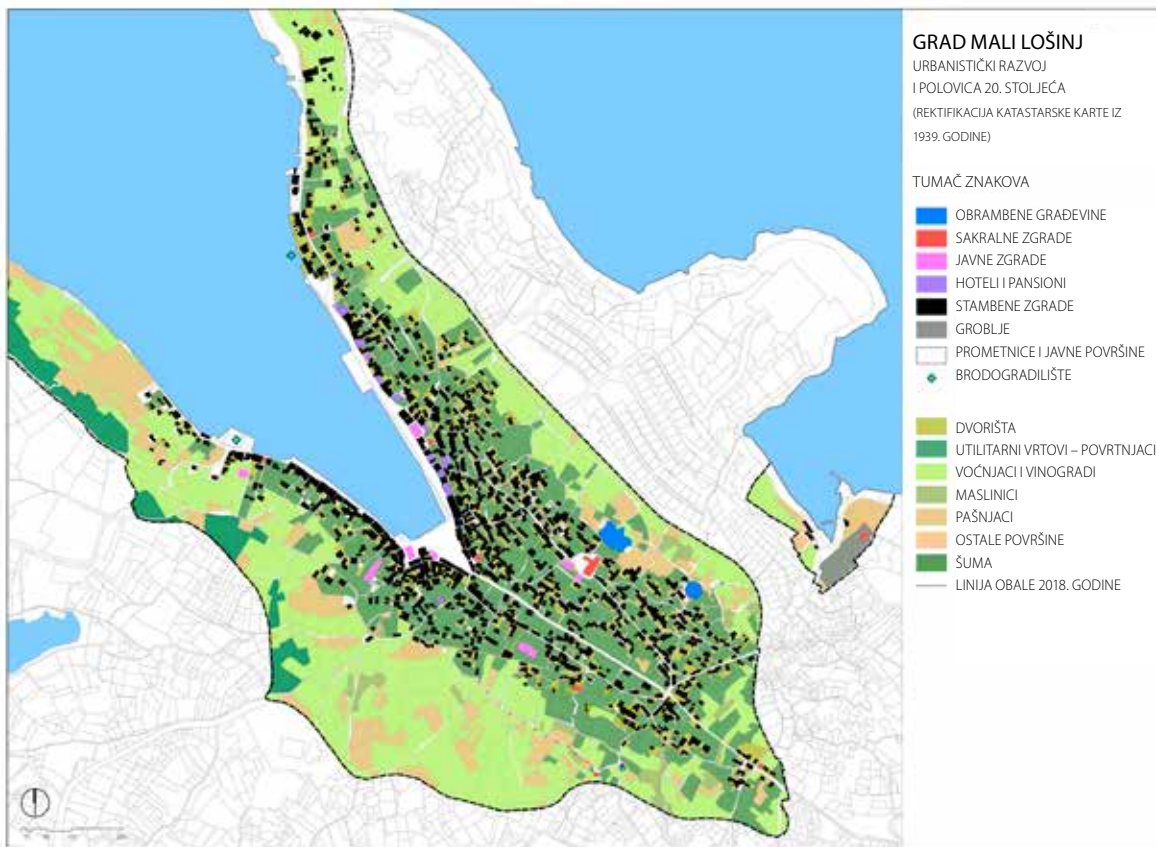
⁵⁰ Prikaz transformacije načina korištenja prostora ilustriraju kartografski prikazi. Rektifikacijama katastarskih karata iz 1821. i 1851. godine egzaktno je prikazano stanje namjene površina u zoni naselja i njegovoj okolini.

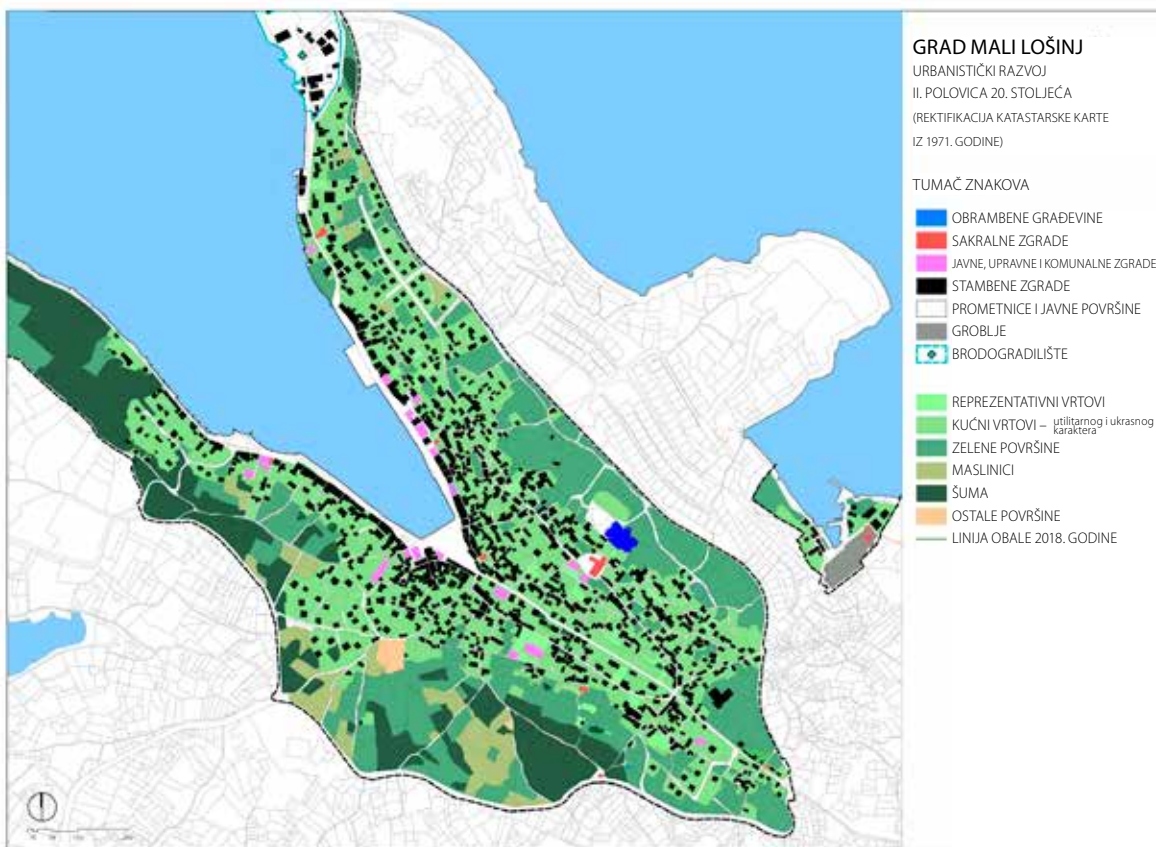
Kartografski prikaz 1 Urbanistički razvoj područja – rektifikacija katastarske karte iz 1821. godine (autori)
Cartographic image 1 Urban development of the area – rectification of the cadastre map from 1821 (authors)

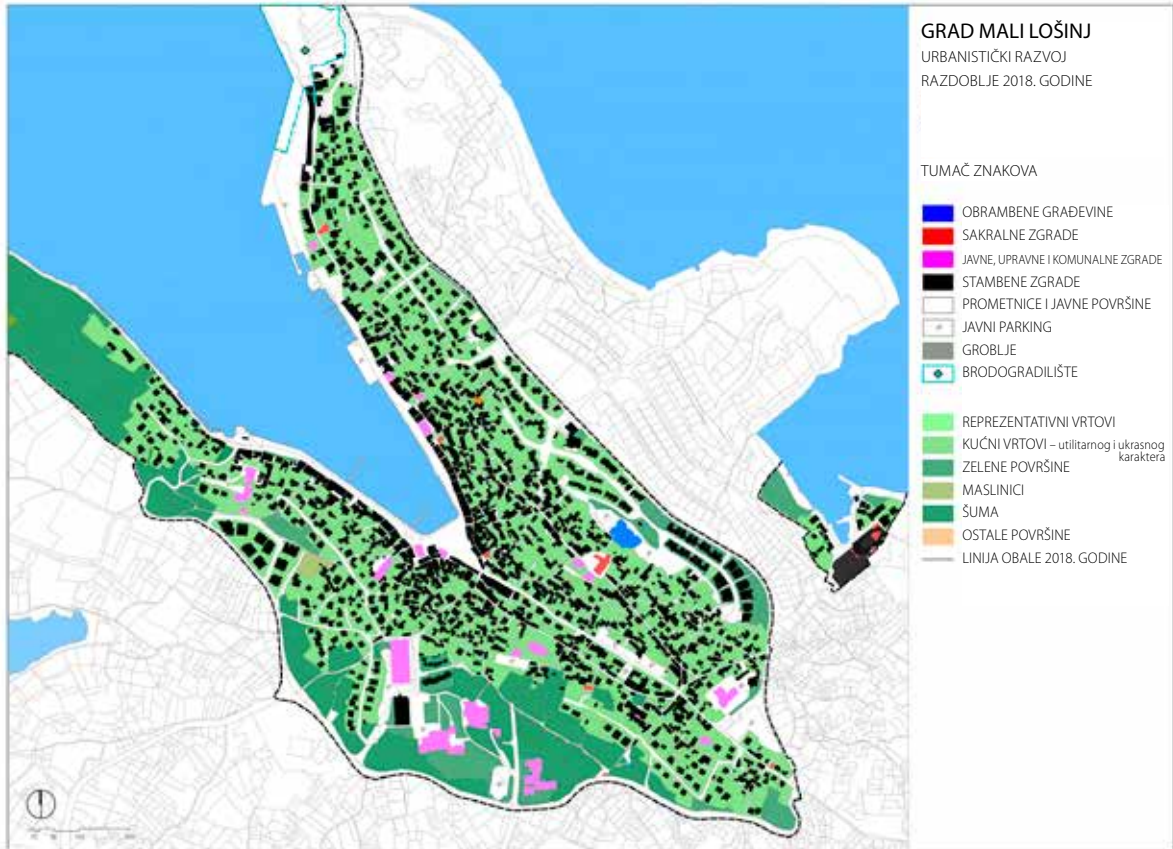
Kartografski prikaz 2 Urbanistički razvoj područja – rektifikacija katastarske karte iz 1851. godine (autori)
Cartographic image 2 Urban development of the area – rectification of the cadastre map from 1851 (authors)

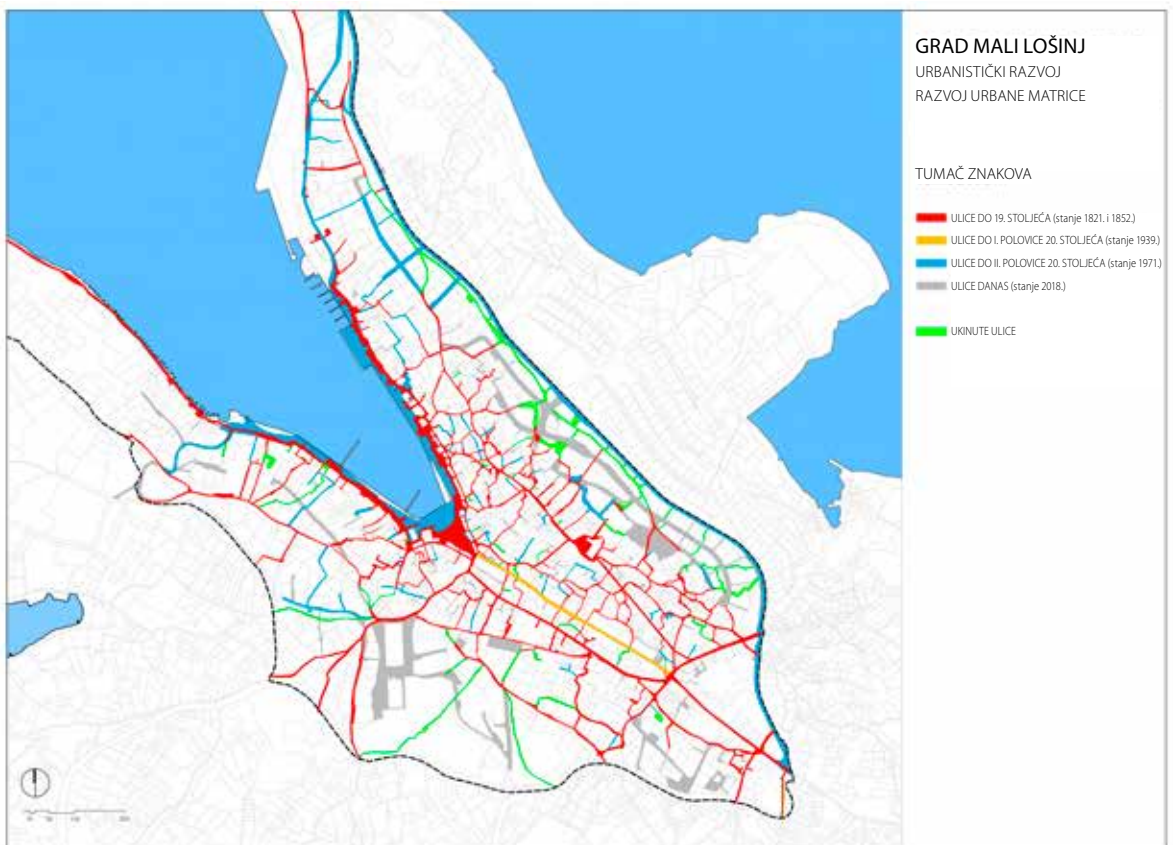
Kartografski prikaz 3 Urbanistički razvoj područja – rektifikacija katastarske karte iz 1939. godine (autori)
 Cartographic image 3 Urban development of the area – rectification of the cadastre map from 1939 (authors)

Kartografski prikaz 4 Urbanistički razvoj područja – rektifikacija katastarske karte iz 1971. godine (autori)
 Cartographic image 4 Urban development of the area – rectification of the cadastre map from 1971 (authors)

Kartografski prikaz 5 Urbanistički razvoj područja – stanje 2018. godine (autori)
Cartographic image 5 Urban development of the area – its state in 2018 (authors)

Kartografski prikaz 6 Razvoj urbane matrice (autori)
Cartographic image 6 Urban matrix development (authors)

4 Panorama Malog Lošinja s mora na grafici J. Riegera, početak 19. stoljeća (HDA, RI)

Panoramic view of Mali Lošinj from a print by J. Rieger, the beginning of the 19th century (State Archives in Rijeka)

do trokatne visine. Recentna izgradnja na višim dijelovima brežuljaka nameće se reljefnim oblicima. Na padinama južne strane zaljeva disharmonije se javljaju zbog unošenja novih tipova izgradnje velikih volumena (sl. 4).

Prostorni akcenti naselja su župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije naglašena vertikalom tornja te utvrda Kaštel koja je smještena na najvišoj točki brijega, a zbog svoje strateške uloge ima pregled nad malološinjskom i uvalom Sv. Martina.⁵¹ Najkvalitetnije gradske panorame koje odražavaju prostorni karakter Malog Lošinja jesu vizure s mora i obale, s okolnih brežuljaka te interne vizure s glavnih ulica i poprečnih komunikacija – javnih stubišta koje vode do vršnih dijelova grada. Navedene glavne vizualne osi ujedno su elementi prepoznatljive slike grada.

Simboličke i nematerijalne vrijednosti grada vezane su uz brodogradnju i plovidbu, što se očituje u postojanju nekoliko povijesnih škverova uz obalu, čiji materijalni tragovi nisu očuvani, izuzev današnjeg brodogradilišta te starih brodova

⁵¹ Na vedutama s početka 19. stoljeća koje su prikazivale panoramu naselja Malog Lošinja naglašena je vertikala tornja crkve unutar gustog tkiva.

u luci koji su zaštićeni kao pokretna kulturna baština.⁵² Na taj način postaju sastavni dio obalnih vizura i nezaobilazni su elementi slike grada (sl. 5-7).

Prostorna organizacija i urbani uzorci

Prostornu organizaciju, urbanu matricu povijesne cjeline Malog Lošinja obilježava organičnost kao rezultat spontanog razvoja naselja koje se postupno razvijalo iz tradicijskog, vezanog uz poljodjelstvo, ribarstvo i pomorstvo, da bi u drugoj polovini 19. stoljeća poprimilo urbani karakter.⁵³ U gustoj kapilarnoj mreži ulica naglašena je glavna ulica, povijesna cesta koja je povezivala naselje Mali Lošinj s Osorom, a prolazi podnožjem brda, spušta se do trga Pjagal i dalje nastavlja u pravocrtnoj liniji do spoja s cestom iz uvale Sv. Martina. Na istočnom kraju naselja spaja se s južnom longitudinalom Zagrebačke ulice te nastavlja prema Velom Lošinj. Poprečne komunikacije položene po padinama brda

⁵² Na katastarskim kartama iz 1821. i 1851. godine škverovi su označeni nazivima.

⁵³ Povijesna mreža ulica, trgova, obale i prolaza – javnih stubišta oformljena je u razdoblju do početka 19. stoljeća. Ucrtna je na kartama katastarske izmjere iz 1821. i 1851. godine. Vidjeti kartografski prikaz 6.

5 Panorama Malog Lošinja s Kalvarije, Antun August Tischbein, oko 1842. godine (HDA,RI)
Panoramic view of Mali Lošinj from the Kalvarija hill, Antun August Tischbein, around 1842 (State Archives in Rijeka)

6 Panorama Malog Lošinja s brežuljka Umpiljak, oko 1900. godine (HDA RI)
Panoramic view of Mali Lošinj from the Umpiljak hill, around 1900 (State Archives in Rijeka)

7 Panorama Malog Lošinja s jugoistoka, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)
Panoramic view of Mali Lošinj from the southeast, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

8 Kuća širokog zabata, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)

Wide-gabled house, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

9 Gradska palača, kapetanska kuća, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)

Town palace, captain's house, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

savladavaju visinske razlike stubama. Izuzetak od organski položenih trasa ulica po padinama jest nova Ulica braće Vidulića, uspostavljena 1912. godine, koja u pravocrtnoj liniji povezuje trg u dnu zaljeva s cestom prema Velom Lošinj.

Javni postori na kojima su smještene zgrade sakralne, društvene i javnih namjena oblikovani su kao trgovi i obala – riva. Trg Pjagal na kojemu je smještena župna crkva, stara pučka škola i gradska cisterna najstariji je javni barokno oblikovani prostor čija dva pročelja definira župna crkva, dok je južna strana otvorena prema naselju i moru. Trg Republike Hrvatske smješten u dnu zaljeva, trokutne osnove, oblikovan je kao trg-park. Povezan je s obalnom površinom, rivom koja se proteže duž obje strane zaljeva, a osim pristaništa brodova ujedno je i gradska šetnica.

Urbani uzorci blokova i/ili insula u kojima se razlikuju tipovi stambenih zgrada oblikovanih u formi nizova, grupa zgrada ili slobodnostojećih zgrada variraju od onih s vrlo malim površinama, svega stotinjak kvadratnih metara pa do nekoliko stotina kvadratnih metara. Graditeljsku i prostornu strukturu ovih prostornih jedinica čine zgrade i otvorene površine – vrtovi i dvorišta ograđeni visokim, punim ogradnim zidovima. Gustoća gradnje na pojedinim se dijelovima razlikuje, od gusto izgrađenih pa do vrlo rahle izgradnje s velikim udjelom površina namijenjenih vrtovima.

Graditeljski oblici i tipološka obilježja

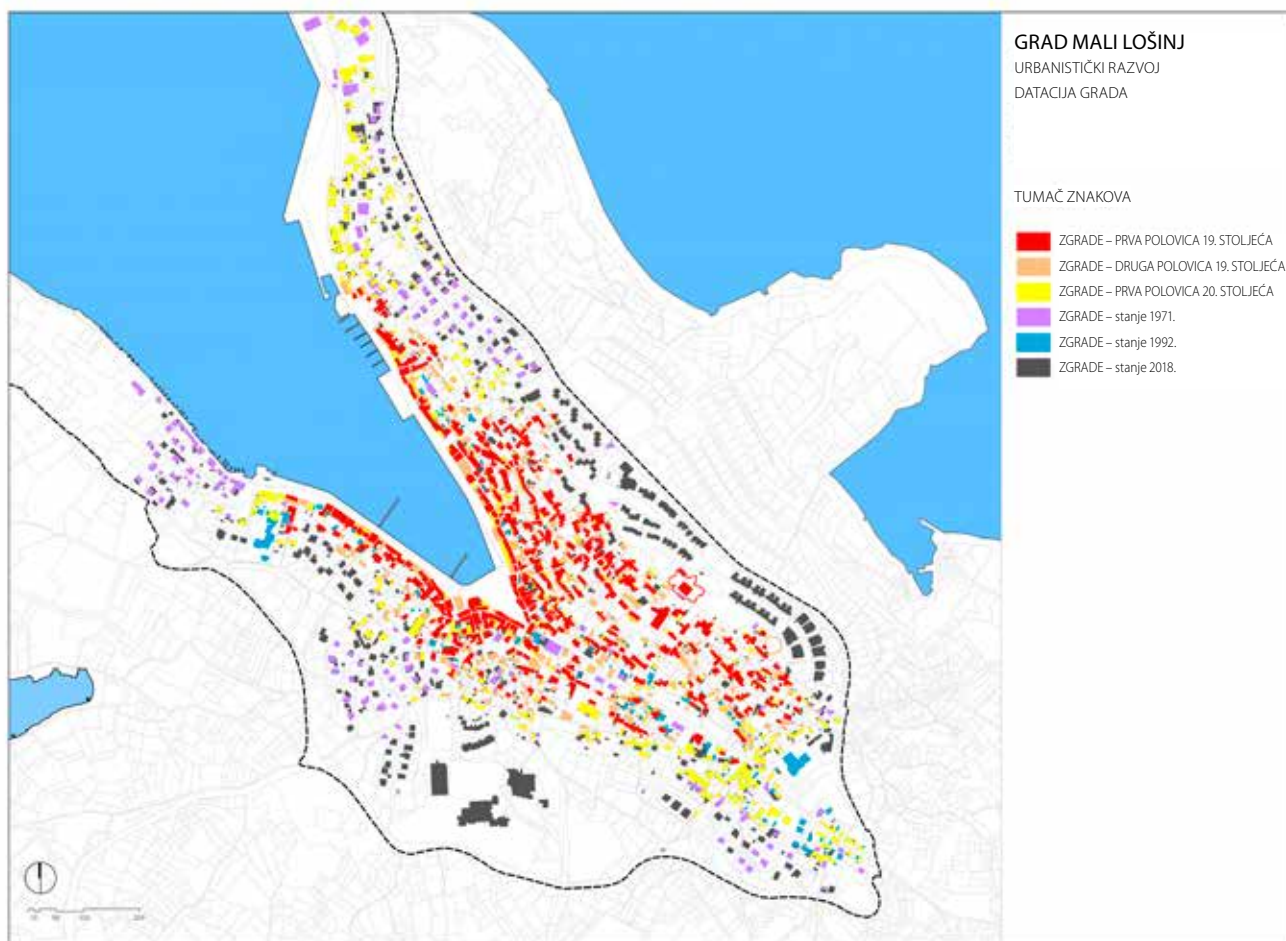
Graditeljska struktura povijesne cjeline Malog Lošinja nastala je u razdobljima od kraja 17. do polovine prošlog stoljeća i u odnosu na ostala povijesna naselja posjeduje svoje

specifičnosti.⁵⁴ Najstarijem sloju vernakularne arhitekture pripaju manje stambene zgrade, jednokatne ili dvokatne visine s vanjskim stubištima.⁵⁵ Lučno zaključeni prostor ispod balatura zauzima cisterna ili prohodni prolaz prema prizemlju u kojemu je bila smještena radionica ili konoba, dok su na višim etažama stambeni prostori. Povezivanjem više takvih jedinica formiraju se stambeni nizovi, a okruživanjem oko zajedničkih prostora stvaraju se manja proširenja ulica. Drugi tip su jednokatne i dvokatne kuće manjih gabarita, pravokutnog tlocrta s pročeljima oblikovanim u pravilnim osima i glavnim ulazom u prizemlju. Prostor ispred kuća ograđen je visokim ogradnim zidom kojemu se pristupa kroz portale s kamenim ertama. Osobitost tipa *kuća širokog zabata* jesu velika zabatna pročelja artikulirana s najmanje tri prozorska otvora u nizu, okrenuta prema sunčanoj strani.⁵⁶ Karakteriziraju ih i manji prozori u obliku elipse – *oculusi* u dijelu potkrovlja koje postaje dio stambenog prostora. Ideja iskorištavanja stambenog potkrovlja tijekom 18. stoljeća rezultirala je izvedbom krovnih kućica na krovštima, oblikujući tzv. *kapetanske kuće* koje su po tipološkim obilježjima karakteristične za područje Lošinja. Osim njih javljaju se i jednostavne višekratnice većih volumena građene po općoj tradiciji graditeljstva u urbanim sredinama tijekom 19. stoljeća, pravilne artikulacije pročelja s ulaznim lučno zaključanim portalima u čijem je središtu zaglavni kamen ili grb. Razdoblju 19. i početka 20. stoljeća pripadaju stambene zgrade povezane u ulične nizove te pansioni, hoteli i

⁵⁴ Vidjeti kartografski prikaz 7.

⁵⁵ Takve su građevine karakteristične za ruralna naselja koja se i danas mogu zateći na području Kvarnera.

⁵⁶ Osobitost graditeljskog naslijeđa kvarnerskih otoka u najvećoj je mjeri sačuvana na otoku Lošinj.

Kartografski prikaz 7 Datacija građevne strukture (autori)

Cartographic image 7 Dating of the building structure (authors)

reprezentativnije gradske palače s bogatom dekorativnom obradom pročelja u žbuci u duhu historicističkih stilova. Ovisno o lokaciji, pojedine reprezentativne gradske palače imaju uređene vrtove ograđene visokim ogradnim zidovima i ulaznim portalima s vratima od kovanog željeza i raskošnim dekorativnim elementima (sl. 8, 9).

Osim trobrodne barokne župne crkve Blažene Djevice Marije u gradu se nalazi pet sakralnih građevina, od kojih je najstarija jednobrodna crkva svetog Antuna Opata izgrađena 1718. godine, čije pročelje završava kamenom preslicom. Istoj tipologiji pripada i crkva svetog Josipa i crkva Srca Isusovog. Smještene su uz morskou obalu ili su dio niza kuća koje su bile u prvom redu uz more. Tipološka skupina fortifikacijskih građevina pripada različitim povijesnim razdobljima: kula kvadratne osnove podno crkve sv. Križa povezuje se s venecijanskim razdobljem (sačuvana je kao ruševina), dok je utvrda Kaštel, čiji su zidovi građeni od kamenih klesanaca, iz razdoblja francuske uprave (Kartografski prikaz 7).

Zelene površine

Urbano tkivo Malog Lošinja obilježavaju uzorci zelenih površina.⁵⁷ Nekadašnje velike površine maslinika, voćnjaka i vinograda danas su očuvane samo na južnom dijelu grada kao maslinici.⁵⁸ Unutar gradskog tkiva izdvajaju se vrtovi utilitarne namjene koji su kao povrtnjaci organizirani na terasama s kamenim podzidima te reprezentativni vrtovi uz kapetanske kuće i vile koji su geometrijski oblikovani sa središnjom stazom uz koju su formirani zeleni pojasevi. Karakteriziraju ih biljne vrste kao što su: palme, koprivići, čempresi, agrumi, agave, pitospore, oleandri, bugenvilije, loza, itd. Površine s javnim zelenilom su trg-park, drvoredi na obali i zeleni prostori oko zgrada javne namjene. Zasebni urbani uzorak čini Kalvarija i šumske površine bora koje formiraju zeleni pojas koji ovičuje gradsko tkivo, a proteže se prema Čikatu i Sunčanoj uvali (sl. 10, 11).

⁵⁷ Vidjeti kartografski prikaz 8.

⁵⁸ Usporediti kartografske prikaze geneze i razvoja prostora 1-5.

10 Povijesni vrt stambene zgrade, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)
 Historical garden of a residential building, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

11 Kalvarija, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)
 Kalvarija, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

Parтерна obrada

Na trgu Pjagal i pojedinim ulicama očuvana su povijesna opločenja izvedena od kamenih ploča i blokova, oblutaka i opeke ili njihovim kombinacijama. Veći kameni blokovi upotrijebljeni su za izradu stuba u ulicama većeg nagiba, zbog savladavanja visinskih razlika (sl. 12), (Kartografski prikaz 8).

Negativna obilježja

Osim identitetskih vrijednosti povijesnu cjelinu Malog Lošinja obilježavaju negativna obilježja i konfliktne situacije kojima se umanjuju uspostavljene ambijentalne kvalitete. Neka od navedenih negativnih obilježja imaju velik prostorni utjecaj jer zbog vizualne izloženosti utječu na cjelokupnu sliku grada, kao što realizirana i planirana nova gradnja na vizualno istaknutim lokacijama ima velik negativni utjecaj

na sliku grada. Takva obilježja imaju promjene na povijesnim zgradama, gdje su nadogradnje i dogradnje bitno narušile njihove arhitektonske vrijednosti, a izvedene su nelegalno; loše građevno stanje vrijednih povijesnih zgrada, uglavnom zbog neriješenih vlasničkih odnosa; zamjena povijesnih opločenja ulica novim materijalima; rušenja stabala unutra povijesne cjeline; promet, itd. Pritisak razvoja i prijetnju daljnjim narušavanjem ambijentalnih, arhitektonskih i pejzažnih vrijednosti donosi urbanističkim planom planirana nova gradnja velikih volumena u područjima vrtova povijesne cjeline, koja ne uvažava urbane uzorke (sl. 13).

Područja zajedničkih obilježja

Metodom karakterizacije urbanog krajolika prepoznati su urbani uzorci stvoreni povijesnim razvojem koji su rezultat prirodnih i antropogenih elemenata te čine jedno područje

12 Povijesno opločenje ulice, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)

Historical street tiling, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

različitim od drugog. Postupak je uključio analizu i kartiranje širega urbanog krajolika na temelju kojega su određena područja sličnih ili istih/zajedničkih obilježja. Njihove granice su određene primjenom niza kriterija, od topografskih i vegetacijskih obilježja do datacije i tipologije izgradnje, uzoraka urbanističkih i arhitektonskih struktura, uzoraka izgrađenih i neizgrađenih prostora (trgova, zelenih površina i sl.) te namjene i korištenja prostora.⁵⁹ Na temelju provedene karakterizacije na području grada prepoznate su 23 prostorne jedinice – područja zajedničkih obilježja, koja se osim po urbanim uzorcima i tipologiji izgradnje razlikuju po namjeni i korištenju prostora te povijesnom razdoblju u kojemu su formirana, odnosno koje ih danas određuje.⁶⁰

Kataloški obrasci za područja strukturirani su u četiri osnovne grupe podataka: opći podatci (naziv, površina i opis granica obuhvata područja, dominantno povijesno razdoblje, ključna obilježja i pripadnost zoni postojeće zaštite područja); podatci o topografskim obilježjima (reljefna i hidrološka obilježja, vegetacija te vizualna izloženost područja); podatci o strukturno-morfološkim obilježjima i urbanim uzorcima (povijest gradnje, povijesna i današnja namjena, urbana matrica, javni prostori, karakteristična građevna čestica, tipologija i vrste zgrada te obilježje otvorenih prostora parcela); ocjena postojećeg stanja i vrednovanje (prostorni red, zastupljenost povijesne gradnje, negativna obilježja, analiza prostorno-planske dokumentacije⁶¹ te vizualno-oblikovna

⁵⁹ Pritom su uzete u obzir i granice urbanih pravila iz važećeg UPU-a. U smjernicama se kao rezultat analiza između ostalog propisuju i korekcije urbanih pravila.

⁶⁰ Područja zajedničkih obilježja prikazana su na kartografskom prikazu 9.

⁶¹ Za svako područje analizirana je namjena površina, prometna infrastruktura, urbana pravila, uvjeti zaštite te plan procedura predviđen Urbanističkim planom uređenja Malog Lošinja.

i ambijentalna obilježja). Na kraju su ovisno o vrednovanju i ocjeni stanja određene mjere za zahvate unutar pojedinog područja (Kartografski prikaz 9).

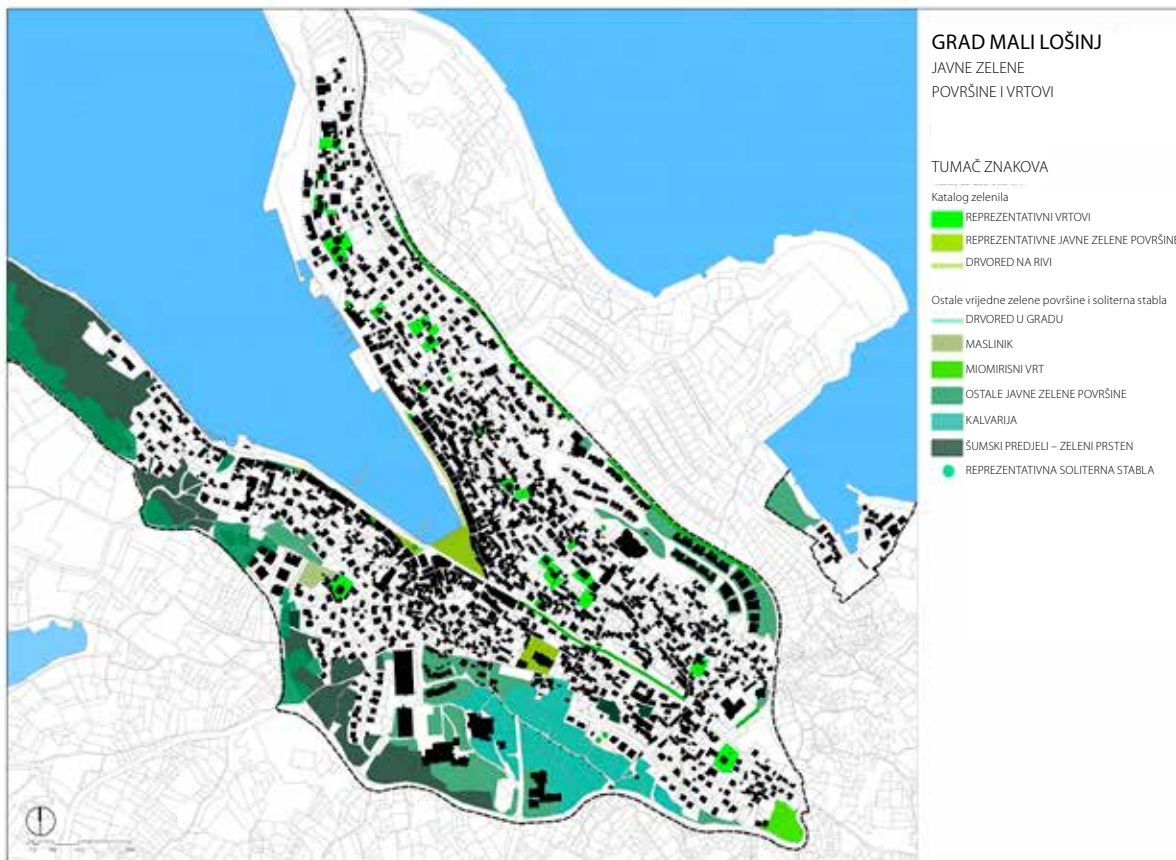
Vrednovanje područja zajedničkih obilježja

Za objektivnu valorizaciju odabrani su kriteriji koji su analizirani za svako područje unutar kataloškog obrasca. To su kriteriji integriteta (cjelovitosti) i autentičnosti (izvornosti) u pogledu prostorne organizacije i graditeljskih struktura, a očituju se u:

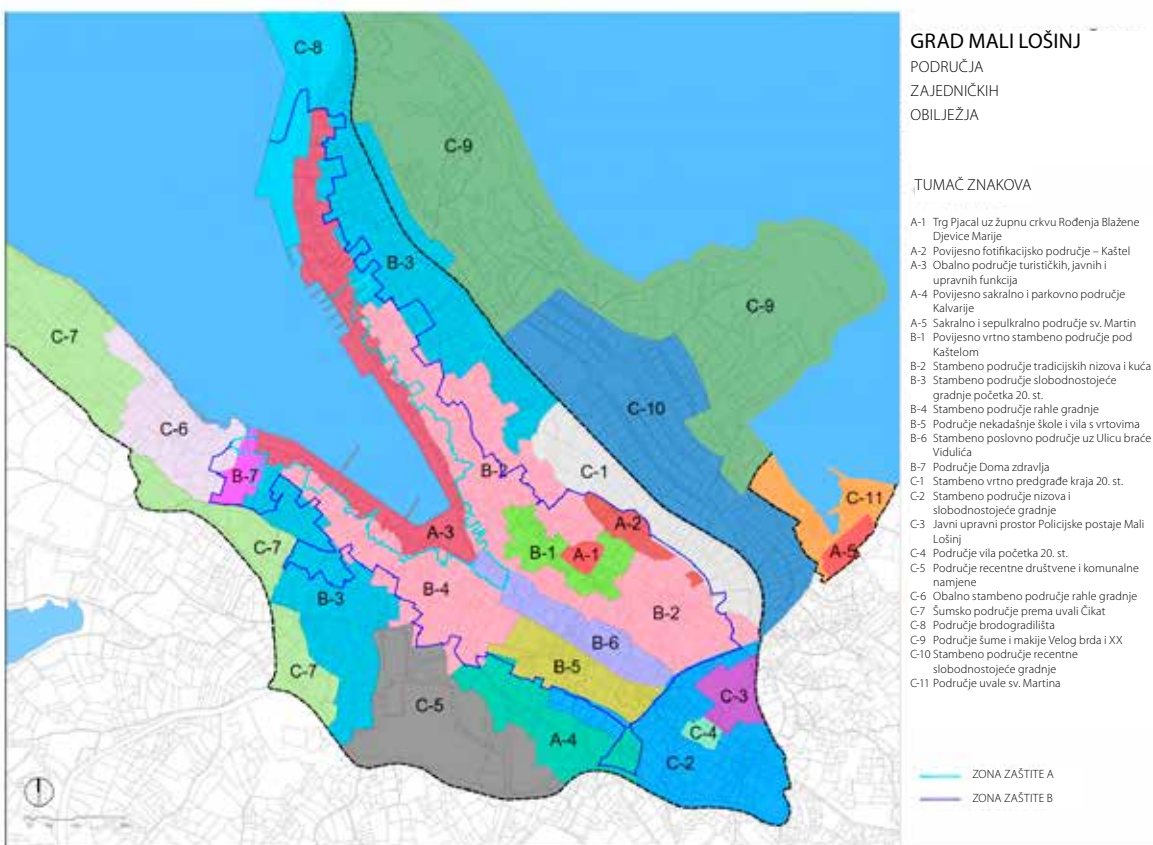
- prostornom redu, koji se iskazuje kao ujednačenost urbane morfologije i tipologije izgradnje, homogenost urbanog tkiva te prema broju urbanih uzoraka unutar područja
- starosnoj vrijednosti urbanog tkiva⁶²
- zastupljenosti i vrijednosti povijesnih graditeljskih struktura
- kulturnim dobrima upisanim u Registar kulturnih dobara RH te odredbama prostorno – planske dokumentacije
- internim ambijentalnim vrijednostima (karakteristični ulični potezi, obala, vizure i sl.).

Prilikom valorizacije u obzir su uzeta i negativna obilježja, od promjena na pročeljima, neprimjerenih intervencija na povijesnim zgradama do izgradnje koja narušava urbanu matricu. Prema matrici vrednovanja (vrlo visoka, visoka, umjerena, niska) svakom odabranom kriteriju dodijeljene su numeričke oznake od 1 do 4. Zbroj ocjena prema pojedinačnim kriterijima daje ukupnu ocjenu vrijednosti pojedinog područja, s time da se ocjena negativnih obilježja oduzima od ukupnog zbroja. Područja čiji je zbroj bodova pojedinačnih kriterija 0-5 ocijenjena su kao niska vrijednost, područja sa

⁶² Uzimajući u obzir da Mali Lošinj nema veliki raspon povijesnih slojeva jer je urbana cjelina formirana od kraja 17. do početka 20. stoljeća.

Kartografski prikaz 8 Javne zelene površine i vrtovi (autori)
Cartographic image 8 Public green spaces and gardens (authors)

Kartografski prikaz 9 Područja zajedničkih obilježja (autori)
Cartographic image 9 Areas of common features (authors)

13 Pogled na sjevernu stranu zaljeva s novom gradnjom na višim dijelovima, 2018. godine (KO Rijeka, fototeka)

View of the northern side of the bay with new building structures situated on its higher points, 2018 (Conservation Department in Rijeka, photo library)

zbroyem bodova 6-10 umjerena, područja sa zbrojem bodova 11-15 visoka te područja čiji je zbroj bodova 16-20 vrlo visoka vrijednost. Prema stupnju vrijednosti svakom su području određene mjere očuvanja i/ili poboljšanja stanja.

Vrednovanje graditeljskih struktura

Zgrade su vrednovane su prema kriterijima: očuvanost izvornih arhitektonskih struktura, kulturno-povijesna arhitektonska vrijednost, starost – razdoblje nastajanja te doprinos formiranju urbanog ambijenta, odnosno urbanistička i ambijentalna vrijednost. Podijeljene su u četiri kategorije:⁶³

- vrlo visoka i visoka arhitektonska i ambijentalna vrijednost (zgrade upisane u Registar kulturnih dobara RH, župna crkva Blažene Djevice Marije, stara škola i gradske palače)
- arhitektonsko-oblikovna vrijednost uključuje zgrade koje imaju sačuvane izvorne elemente oblikovanja
- ambijentalna vrijednost pripisana je povijesnim zgradama jednostavnog oblikovanja koje su gabaritima uklopljene u ulične nizove
- bez arhitektonske vrijednosti, povijesne zgrade kojima su tijekom godina neadekvatnom obnovom, nadogradnjom ili dogradnjom značajno izmijenjena izvorna obilježja i zgrade novijeg datuma prihvatljivih gabarita. Uključene su i zgrade koje su neuklopljene (nepimjerenih gabarita i

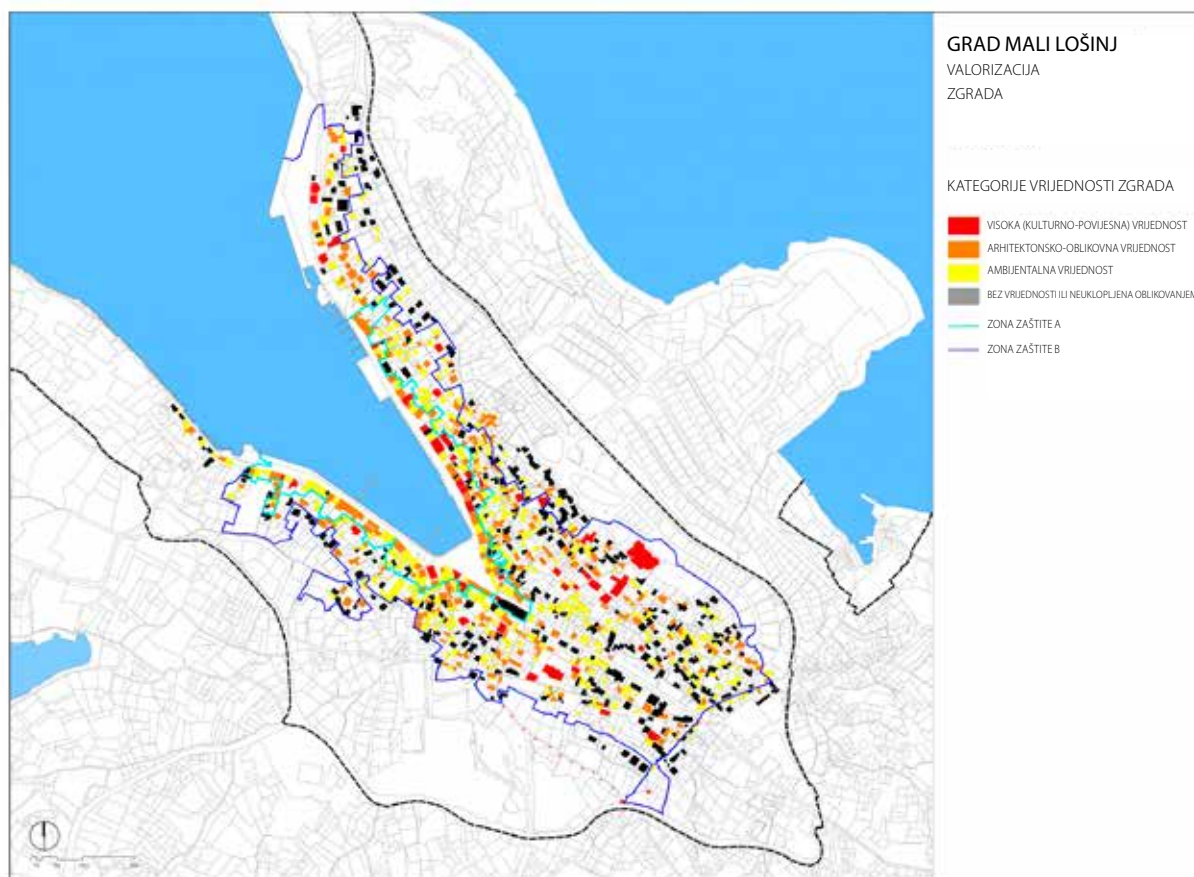
oblikovanja, ne slijede urbane uzorke) i degradiraju sliku grada (Kartografski prikaz 10).

Kriteriji za nove zahvate

Svako područje zajedničkih obilježja ocjenjivano je kao cjelina, a na temelju ocjene određeni su kriteriji za buduće zahvate u okviru osnovnih kategorija: očuvanje i održavanje te unošenje promjena u cilju unapređenja i poboljšanja stanja. Očuvanje i održavanje propisuju se kao glavna metoda u područjima ocijenjenim najvišim vrijednostima (vrlo visoka i visoka vrijednost), koja imaju očuvan integritet i izvornost povijesnih graditeljskih struktura. To znači da ih treba održavati i obnavljati poštujući izvornu urbanu matricu, tipologiju gradnje i urbane uzorke (odnos izgrađenih i neizgrađenih površina građevne čestice), materijale i tehnike završne obrade itd. Poboljšati i unaprijediti stanje predviđa se u područjima umjerene i niske vrijednosti koja su zadržala određene vrijednosti, ali su narušena neprimjerenom izgradnjom. Uvođenjem novih elemenata može se poboljšati stanje na takav način da nova gradnja uvaži urbani uzorak te karakteristike gradnje područja u pogledu volumena, materijala završnog oblikovanja i uređenja građevne čestice. Za pojedina područja potrebno je promijeniti urbana pravila važećeg UPU-a. Također se prema rezultatima ove podloge predlaže korigirati granice zaštite na takav način da se isključe dijelovi naselja koji sadrže zgrade bez vrijednosti i neuklopljene u ambijent, a da

⁶³ Vidjeti kartografski prikaz 10.

Kartografski prikaz 10 Valorizacija graditeljskih struktura (autori)
Cartographic image 10 Valorisation of building structures (authors)

se provede zaštita područja Kalvarije kao zasebna zaštita ili kao dio urbanističke cjeline.

ZAKLJUČAK

Pristup povijesnoga urbanog krajolika istražen i provjeren na metodologiji izrade konzervatorske podloge kulturno-povijesne cjeline grada Malog Lošinja primjenjiv je za gradove različitih veličina, od velikih i srednjih do malih.⁶⁴ Umjesto dosadašnjih pristupa koji su bili usmjereni uglavnom na pojedinačne zgrade, konzervatorska podloga kojom su prepoznate integralne vrijednosti povijesne cjeline postavlja okvir za očuvanje urbanog naslijeđa, planiranje održivog razvoja te za izradu prostorno-planske i strateške dokumentacije.

⁶⁴ Prikazani model izrade konzervatorskih podloga razvijen je tijekom izrade podloga za nekoliko gradova različitih veličina: Konzervatorska podloga grada Rijeke, 2019., Konzervatorski odjel u Rijeci i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (voditelji dr. sc. Biserka Dumbović Bilušić i prof. dr. sc. Damir Krajnik); Konzervatorska podloga povijesne urbanističke cjeline Opatije, 2020., Konzervatorski odjel u Rijeci i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (voditelji dr. sc. Biserka Dumbović Bilušić i prof. dr. sc. Damir Krajnik); Konzervatorska podloga za kontaktnu zonu svjetskog dobra starog grada Dubrovnika, 2020., Ministarstvo kulture i medija (voditelji Tomislav Petrinec, dipl. ing. arh., dr. sc. Biserka Dumbović Bilušić, dr. sc. Antun Baće, Bruno Diklić, dipl. ing. arh., Aljoša Špaleta, mag. ing. arch.).

Prema prepoznavanju obilježja i ocjeni vrijednosti prostornih jedinica – područja zajedničkih obilježja te ocjeni kapaciteta za unošenje promjena određuju se mjere za očuvanje urbanog naslijeđa i za urbani razvoj. Konzervatorska podloga namijenjena je prvenstveno za izradu prostorno-planske dokumentacije provedbene razine, međutim ona je važna osnova i za ostale planove i projekte kojima se planiraju budući zahvati. Povezivanje očuvanja kulturnog naslijeđa s održivim urbanim razvojem kojim se naslijeđe postavlja u društveni, ekonomski, ekološki i kulturni kontekst u fokusu je međunarodnih recentnih istraživanja i prakse.⁶⁵ *Razvoj bez očuvanja ključnih resursa ne može biti održiv, dok očuvanje ne može uspjeti bez razvoja.*⁶⁶ Obnovu kulturnog naslijeđa nije moguće riješiti samo na području kulturne baštine, već integralnim uključenjem nadležnih institucija iz područja prostornog uređenja, regionalnog razvoja, gospodarstva, turizma i drugih.⁶⁷ Izrada konzervatorskih podloga prema

⁶⁵ VELDPAUS, LOES; PEREIRA RODERS, ANA; COLENBRANDER, BERNARD, 2013.; VELDPAUS, LOES, 2015.; VAN OERS, RON, 2015.; RODWELL, DENIS, 2007., 32; FAIRCLOUGH, GRAHAM; GRAU MØLLER, PER, 2018.; BANDARIN, FRANCESCO; VAN OERS, RON, 2012.

⁶⁶ BANDARIN, FRANCESCO; VAN OERS, RON (ur.), 2015., 318.

⁶⁷ OBAD ŠČITAROCI, MLADEN, 2017., 10.

metodologiji povijesnoga urbanog krajolika, sagledavanjem svih njegovih sastavnica, te objektiviziranje vrednovanja omogućit će znanstvenu utemeljenost odluka o budućnosti naslijeđa unutar konzervatorske, urbanističke i arhitektonske struke. Navedeni pristup propisan je Kriterijima i standardima za izradu konzervatorskih podloga.⁶⁸

LITERATURA I IZVORI

- AVRAMI, ERICA [et al.], *Values and heritage conservation*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2000.
- BANDARIN, FRANCESCO; VAN OERS, RON, *The historic urban landscape: Managing heritage in an urban century*, John Wiley and Sons, Oxford, 2012.
- BANDARIN, FRANCESCO; VAN OERS, RON (ur.), *Re-connecting the City: The historic urban landscape approach and the future of urban heritage*, John Wiley & Sons, Chichester, 2015.
- BELL, SAMUEL, *Elements of Visual Design in the Landscape*, Routledge, London, 2004.
- BILUŠIĆ, MAJA; OBAD ŠĆITAROCI, MLADEN; KARAČ, ZLATKO, Značenje pojma mali povijesni gradovi u Hrvatskoj, *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 2 (60), 28 (2020.), 378-389.
- BOZANIĆ, ANTON, Povijesni pregled župe Mali Lošinj, *Župa Mali Lošinj i zaslužni crkveni pastiri*, (ur.) Anton Bozanić, Mali Lošinj, 2008.
- BOŽIĆ, NIKŠA; DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA; KRANJČEVIĆ, JASENKA, Urban Transformation and Sustainable Development of Small Historic Towns, *Cultural Urban Heritage Development, Learning and Landscape Strategies*, (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, Ana Mrđa, Springer Nature Switzerland AG, 2019., 33-59.
- BOŽIĆ, NIKŠA, Prostorni i urbanistički planovi provedbene razine, *Izazovi i smjerovi razvoja prostornog planiranja*, stručni skup povodom Svjetskog dana urbanizma, Hrvatska komora arhitekata, Šibenik, 5. studenog 2021.
- CONZEN, M. R. G., *Thinking about Urban Form: Papers on Urban Morphology, 1932 – 1998.*, Peter Lang, Bern, 2004.
- CRNKOVIĆ, NIKOLA, *Veli Lošinj – Iskonska civiliziranost i arhivsko blago*, Rijeka, 2001.
- DLAKA, IRENA; GOVIĆ, VANA, *Lošinjski hoteli, pansioni i lječilišta 1887.-2012.*, Mali Lošinj, 2012.
- DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, Određenje pojma kulturno-povijesne cjeline u kontekstu recentne konzervatorske teorije i prakse, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, 6 (3-4), 2009., 88-93.
- DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, *Krajolik kao kulturno naslijeđe: Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2015.
- FAIRCLOUGH, GRAHAM; GRAU MØLLER, PER, *Landscape as Heritage*, Bern (Geographica Bernensia 79), 2018.
- FUČIĆ, BRANKO, *Apsyrtes*, Mali Lošinj, 1995.
- KROPF, KARL, Urban tissue and the character of towns, *Urban Design International* 1 (3), 1996., 9.
- KROPF, KARL, *The Handbook of Urban Morphology*, John Wiley and Sons, Oxford, 2017.
- OLIVEIRA, VICTOR, Morpho: a methodology for assessing urban form, *Urban Morphology* 17, 2013., 21-33.
- OLIVEIRA, VICTOR, *Urban Morphology: An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*, Springer, 2016.
- RODWELL, DENIS, *Conservation and Sustainability in Historic Cities*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.
- STOBBELAAR, DERK JAN; PEDROLI, BAS, Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge, *Landscape Research* 36 (3), 2011., 321-339.
- SOKOLIĆ, JOSIP, Pomorska orijentacija Lošinja kao sudbinska odrednica gospodarskoga razvoja, *Župa Mali Lošinj i zaslužni crkveni pastiri*, (ur.) Anton Bozanić, Mali Lošinj, 2008., 78-85.
- SWANWICK, CARYS [et al.], *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland Department of Landscape*, University of Sheffield, 2002.
- ŠĆITAROCI OBAD, MLADEN, Uvod u znanstveni kolokvij Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa, *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa*, zbornik radova, (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb, 2017., 5-11.
- TAYLOR, KEN, The Historic Urban Landscape paradigm and cities as cultural landscapes: Challenging orthodoxy in urban conservation, *Landscape Research* 41 (4), 2016., 471-480. <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1156066>
- THOMAS, R. M. Urban characterisation: Improving methodologies, *Conservation bulletin* 47 (2004-5), English Heritage, 11-17.
- VAN OERS, RON, Toward New International Guidelines for the Conservation of Historic Urban Landscapes, *City and Time* 3 (3), 2007., 43-51.
- VELDPAUS, LOES; PEREIRA RODERS, ANA; COLE-NBRANDER, BERNARD, Urban Heritage: Putting the Past into the Future, *The historic environment* 4 (1), 2013., 3-18.
- VELDPAUS, LOES, *Historic urban landscapes: framing the integration of urban and heritage planning in multilevel governance*, Technische Universiteit, Eindhoven, 2015.
- UNESCO, 1976., *Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas*
- ICOMOS, 1987., *Washington charter for the conservation of historic towns*

⁶⁸ <https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled>. U okviru programa NPO do 2026. izradit će se podloge za 60 kulturno-povijesnih cjelina upisanih u Registar kulturnih dobara RH.

UNESCO, 1994., *Nara document on authenticity*

COE, 2000., *European landscape convention*

ICOMOS, 2005., *Xian-declaration*

UNESCO, 2005.a, *Vienna memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape*

UNESCO, 2005.b, *Declaration on the conservation of historic urban landscapes*

UNESCO, 2011., *Recommendation on the historic urban landscape*

ICOMOS, 2011., *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*

Summary

THE APPLICATION OF THE HISTORICAL URBAN LANDSCAPE APPROACH IN THE CREATION OF CONSERVATION STUDIES FOR TOWNS AS CULTURAL AND HISTORICAL UNITS

There is a total of 423 towns registered as cultural and historical units in the Register of Cultural Property of the Republic of Croatia. As a result of economic development, climate change and natural disasters as well as sociological and demographic trends, these units are exposed to changes and loss of value and therefore require new planning approaches. Even though the aim of development planning is to preserve identity characteristics in principle, the tools for preserving heritage and supporting sustainable development are not ensured in practice. Aside from the fact that the existing mode of urban plan development has not been adjusted to the specificities of historical areas, there is also a lack of conservation studies to systematically research and evaluate the urban fabric of historical towns. Instead of focusing on individual buildings as was previously customary, new conservation studies recognize the integral value of entire historical units. They are based on the historical urban landscape approach and morphological analysis, which include topographic characteristics, vegetation and bodies of water, the street network and public space layout, urban patterns and various types of buildings from different stylistic periods. These interacting groups of shapes and patterns, having developed during multiple historical periods, give a town its unique character. The analysis of an urban area's character or the method of urban characterization is carried out based on the model of recognizing space units or areas of common features. While the components of urban landscapes encompass natural, physical, material and cultural elements, the patterns of urban landscapes include their location and spatial layout, thus defining the area's character. Based on the "Conservation Study of the Town of Mali Lošinj as a Cultural and Historical Unit", this paper illustrates the application of the historical urban landscape approach and urban characterization. It

brings forth an analysis of the town's topographic features, location, historical background and spatial layout. Within this analysis, the paper also examines its organically formed urban matrix as a result of spontaneous urban development which gradually evolved from traditional settlement growth related to agriculture, fishing and seamanship to that of an urban character in the 19th century. The town's urban patterns of blocks and/or *insulae* consist of freestanding or attached buildings and open spaces such as gardens and fully enclosed courtyards. Architectural particularities found in Mali Lošinj are exemplified by the *wide-gabled house* and the *captain's house*, the typology of their features being characteristic to the area of Lošinj. Moreover, the paper presents the method of urban landscape characterization which results in the recognition of urban patterns which define the areas of common features. This process includes the analysis and mapping of the wider urban landscape which is used as the foundation for delineating the areas of common features. The borders of these areas are defined through various criteria, from the topography and the vegetation to the dating and typology of the buildings, the patterns of urban and architectural structures, the patterns of closed and open spaces (squares, green areas etc.) and the purposes and uses of these spaces. Each of the recognized areas is evaluated according to the criteria of integrity and authenticity regarding the spatial layout and building structures. These criteria manifest in the spatial order, historical value of the urban fabric, the number and value of historical building structures and the internal value of specific ambiances. Based on the evaluation of each area, the criteria is defined for future procedures within the basic categories: the preservation and maintenance as well as the introduction of changes with the goal of improving and enhancing the state of the cultural and historical unit.

